

Відгук

офіційного опонента

доктора філологічних наук, професора

Варданян Марини Володимирівни

про дисертацію Кобзей Наталії Василівни

«Володимир Винниченко у синкретичному полі модернізму»,

поданої на здобуття

наукового ступеня доктора філологічних наук

зі спеціальності 10.01.01 – українська література

Актуальність обраної теми та її зв'язок з відповідними планами галузей науки

Актуальність дисертаційної роботи Наталії Василівни Кобзей «Володимир Винниченко у синкретичному полі модернізму» зумовлена потребою цілісного теоретико-методологічного осмислення творчості Володимира Винниченка як складного, багатовимірного художнього феномена українського модернізму, що сформувався на перетині різних естетичних, філософських, соціокультурних та ідеологічних парадигм. Попри значний корпус винниченкознавчих студій, у сучасному українському літературознавстві й досі домінують підходи, які акцентують окремі стильові домінанти, проблемно-тематичні аспекти або світоглядні концепти творчості письменника, залишаючи поза увагою її системну синкретичну природу.

Дисертація Н. В. Кобзей органічно вписується в традицію українського винниченкознавства, сформовану у фундаментальних працях В. Панченка, С. Михиди, Т. Гундорової, С. Погорілого, Г. Сиваченко, В. Хархун, М. Варданян та інших дослідників, які послідовно розглядали художній світ

Володимира Винниченка як інтелектуально напружений простір моральних, психологічних і культурних експериментів. Водночас запропоноване Н. В. Кобзей дослідження не зводиться до узагальнення наявних інтерпретацій, а пропонує новий ракурс – осмислення творчості письменника в межах синкретичної моделі модернізму, що дозволяє побачити внутрішню єдність різноспрямованих стильових і філософських векторів його прози та драматургії.

Особливої ваги актуальність роботи набуває в сучасному культурно-історичному контексті, коли Україна перебуває у фокусі світової уваги й постає як самодостатній суб'єкт глобального інтелектуального та мистецького діалогу. У цьому сенсі дисертація Н. В. Кобзей реалізує надзвичайно важливе завдання – вводить творчість Володимира Винниченка в широкий світовий літературний, філософський і культурний контекст, виходячи за межі традиційного євроцентричного вектора та залучаючи до порівняльного аналізу також східні культурні моделі. Такий підхід не лише суттєво розширює уявлення про модерністську природу Винниченкового письма, а й доповнює й поглиблює вже напрацьовані інтерпретації в українській науці. Таким чином, застосування синкретичного підходу як ключового методологічного принципу дозволяє авторці дисертації репрезентувати творчість Володимира Винниченка як динамічну художню систему, відкриту до міжкультурних, міжмистецьких і міждисциплінарних кореляцій, що відповідає сучасним тенденціям модернізмознавства та гуманітарного знання загалом.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Одержані в дисертації результати мають комплексний характер і можуть бути окреслені такими положеннями:

– уточнено й розширено понятійно-теоретичні уявлення про модернізм шляхом зіставлення європейського та українського варіантів напрямку, що дало змогу довести автономність українського модерністського дискурсу та

його здатність до самостійного художнього продукування, а не лише рецепції західних моделей;

синкретизм – запропоновано оригінальну міждисциплінарну методологічну рамку аналізу модернізму, яка поєднує культурно-історичний, філософський, постколоніальний та інтермедіальний підходи, що дозволяє розглядати модерністську творчість як динамічний процес трансформацій і синтезу;

глобальність – обґрунтовано глобальний вимір українського модернізму, що реалізується через концепцію множинності точок зору та відкритості художньої системи, і доведено здатність творчості Володимира Винниченка вступати в інтелектуальний діалог із позасвітопейськими модерністськими практиками, що засвідчується у дослідженні Н. В. Кобзей через компаративний аналіз українсько-китайських (В. Винниченка – Лу Сінь, Лао Ше), українсько-японських (В. Винниченко – Кадзуо Ішігуро) та українсько-американських (В. Винниченко – Кен Кізі) літературних кореляцій, що демонструють взаємодію різномірних культур і дозволяють виявити спільні точки дотику між аналізованими творами;

інтермедіальність – системно досліджено інтермедіальні зв'язки у творчості письменника (література – живопис – музика – скульптура), що дало змогу показати синестезійну природу Винниченкового письма та міжмистецьку спрямованість модерністської поетики;

Теоретична значущість дослідження полягає в розширенні методологічного інструментарію українського модернізмознавства, уточненні концептуальних підходів до аналізу синкретичних художніх явищ і поглибленні уявлень про місце української літератури в глобальному модерністському процесі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність

Наукові положення, висновки та узагальнення, сформульовані в дисертації, відзначаються високим ступенем обґрунтованості та достовірності, що зумовлено чітко вибудованою логікою дослідження,

системністю викладу матеріалу, репрезентативною теоретико-методологічною базою та послідовним застосуванням заявленого синкретичного підходу.

Структура дисертації є концептуально вмотивованою і повністю відповідає поставленій меті та завданням дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, кожен з яких має внутрішню логіку, чітко окреслені підрозділи та ґрунтовні висновки, що забезпечує поступальний рух наукової думки – від теоретико-методологічного осмислення модернізму до аналізу конкретних художніх практик Володимира Винниченка у світовому культурному контексті.

У вступі переконливо презентовано як напрацювання на ниві винниченкознавства та модернізму, так і актуальність та новизну дисертаційної роботи Н. В. Кобзей. Тут також визначено об'єкт, мету, завдання, методологію дисертації, подано дані про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі («Модернізм: ретроспектива і перспектива») Н. В. Кобзей демонструє ґрунтовне знання сучасних модерністських концепцій і вміння працювати з широким колом джерел – як українських, так і англомовних. Переконливим є залучення теорії циклів Освальда Шпенглера та моделі «спіральної динаміки» Клера Грейвза, які не залишаються декларативними, а функціонують як продуктивна методологічна рамка для аналізу еволюції модернізму та синкретичної художньої моделі Володимира Винниченка. Обґрунтованим є також звернення до концепції планетарного модернізму Сюзен Фрідман, що дозволяє представити український модернізм як автономне, але водночас інтегроване у світовий культурний процес явище.

Другий розділ дисертації («Травми модернізму: суспільство – політика – естетика в модерній інтерпретації Володимира Винниченка») вирізняється аналітичною глибиною та переконливістю інтерпретацій. Н. В. Кобзей послідовно доводить, що соціальні, політичні та естетичні травми модернізму у творчості Володимира Винниченка формують складну взаємопов'язану

систему. Особливої уваги заслуговують підрозділи, присвячені філософському виміру творчості письменника та аналізу його ідей у контексті європейської філософської традиції, зокрема рецепції І. Канта. Аналітичні спостереження вдало підкріплюються цитатами з «Щоденника» Володимира Винниченка, які не лише ілюструють авторські тези, а й формують інтертекстуальний діалог, що є методологічно продуктивним для прочитання творчості письменника.

У межах цього розділу також окреслено проблематику пізньої прози Володимира Винниченка, зокрема романів періоду так званого «муженського сидіння», які залучаються здобувачкою як ілюстративний матеріал для аналізу політичної та екзистенційної травми, філософських пошуків і утопічних проєкцій письменника. Такий підхід корелює з напрацюваннями, представленими в монографіях Семена Погорілого «Неопубліковані романи Володимира Винниченка» (1981), Марини Варданян «Романи “муженського циклу” Володимира Винниченка: проблематика, жанрово-стильові особливості» (2012) та низці статей Галини Сиваченко (1999; 2000; 2001; 2003), де ці твори розглядаються як художня репрезентація зрілої ідеологічної та етико-філософської програми автора, сформованої в умовах еміграції, ідеологічної ізоляції та передчуття глобальних катастроф ХХ століття.

Найпереконливішим і методологічно найсильнішим, на мою думку, є третій розділ дисертації («Модернізм у призмі синтезу мистецтв»). Саме цей розділ справляє враження внутрішньо найбільш завершеного й концептуально сміливого. Тут здобувачка демонструє високий рівень аналітичної культури, оригінальність дослідницького мислення та вміння працювати на межі літературознавства, філософії й мистецтвознавства.

Особливо цінним видається фокусування на образі художника у творчості Володимира Винниченка, що логічно продовжує попередні спостереження над пейзажем і візуальністю його письма. У цьому аспекті дисертація реалізує те, що тривалий час залишалося радше потенціалом винниченкознавчих студій: аналіз Володимира Винниченка як митця, для

якого малярство є не периферійним захопленням, а органічною складовою художнього мислення. Переконливо показано, що образ художника у творах письменника є доволі поширеним і не зводиться лише до відомого прикладу «Чорної Пантери і Білого Ведмеда». Крім того, методологічно вдалим і концептуально продуктивним є порівняння Володимира Винниченка з Клодом Моне, яке відкриває нові можливості для осмислення імпресіоністичних, синестезійних та колористичних аспектів його поетики. Цей міжмистецький діалог виглядає переконливо й добре вмотивовано текстуальним аналізом.

Четвертий розділ дисертації («Специфіка модерністського хронотопу») логічно завершує дослідження, узагальнюючи просторово-часові параметри модерністського мислення Володимира Винниченка та демонструючи їхню варіативність у різних жанрових і дискурсивних вимірах. Н. В. Кобзей послідовно аналізує хронотоп як структуроутворювальний чинник художнього світу письменника, звертаючи увагу не лише на темпоральні модуси (минуле, теперішнє, майбутнє), а й на специфіку локусів, у яких ці модуси реалізуються.

У підрозділі 4.1., присвяченому образу божевільні як специфічного простору модернізму, простежено функціонування замкненого, граничного простору, що водночас виконує соціально-критичну та екзистенційну функції. Такий підхід дозволяє розглядати відповідні тексти Володимира Винниченка в ширшому контексті модерністських уявлень про кризу раціональності та деформацію соціальних норм.

Аналіз «дитячого тексту» Володимира Винниченка у підрозділі 4.2 зосереджений на поєднанні фольклорних елементів із модерністською естетикою, що дає змогу показати специфіку художнього моделювання простору дитинства як амбівалентного – водночас наївного й філософськи наснаженого. У цьому підрозділі хронотоп постає не лише як формальна категорія, а як носій ціннісних і світоглядних смислів.

Підрозділ 4.3, присвячений модерністській антиутопії, розширює часову перспективу дослідження, звертаючись до проблеми художнього моделювання майбутнього. Інтерпретація роману «Сонячна машина» здійснюється в контексті поєднання естетичних, політичних і філософських вимірів модернізму та дозволяє простежити, яким чином антиутопічний хронотоп функціонує як форма інтелектуальної рефлексії над суспільством і людиною модерної доби.

Окремо слід відзначити послідовно реалізований у дисертації **компаративний підхід**, завдяки якому обґрунтовується глобальний вимір українського модернізму. Н. В. Кобзей виходить із концепції множинності точок зору та відкритості художньої системи, демонструючи здатність творчості Володимира Винниченка вступати в інтелектуальний діалог із позаєвропейськими модерністськими практиками. Це засвідчується через зіставлення українських літературних кореляцій із китайськими, японськими та американськими, що представлені в різних розділах дисертації. Такий підхід дозволяє виявити спільні проблемно-тематичні та поетикальні точки дотику між аналізованими творами й водночас підкреслює включеність української літератури в ширший світовий культурний контекст.

Загальні висновки дисертації повністю корелюють зі змістом розділів і відображають логіку дослідження. Теза Н. В. Кобзей про те, що «модерністська творчість Володимира Винниченка постає як багатовимірний феномен, який виходить за межі національного контексту» (с. 357), є переконливо доведеною на всіх рівнях роботи – від методології й добору філософської та наукової літератури до аналізу художніх текстів, образної системи та сюжетної специфіки.

Достовірність висновків дисертації забезпечується також надзвичайно **широкою джерельною базою** (501 позиція), значну частину якої становлять англomовні праці з теорії модернізму, філософії та культурології. Це є безперечною перевагою роботи й свідчить про її спрямованість на інтеграцію українського літературознавства у світовий науковий простір.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації

Аналіз тексту дисертації дає підстави стверджувати, що дисертантка загалом дотримується вимог академічної доброчесності та чинних норм наукового цитування. В основному тексті роботи цілком коректно оформлено покликання на використані наукові праці, періодичні видання та електронні ресурси, що уможлиблює простеження джерельної бази дослідження. Водночас, у дисертаційній роботі представлені фрагменти з фактичною, історико-літературною та теоретичною інформацією енциклопедичного характеру, що відтворює загальноприйняті наукові дефініції та усталені дані. Анотація дисертації відповідає її основним положенням, меті, завданням і змісту розділів. В англomовній анотації подекуди спостерігається варіативність у транслітерації імені та прізвища Володимира Винниченка (Vinnichenko / Vynnychenko; Vladimir / Volodymyr), що, з огляду на сучасні стандарти академічної комунікації, потребує уніфікації.

Слід зауважити, що використання інтернет-джерел, зокрема навчальних онлайн-курсів, відкритих освітніх платформ та довідкових ресурсів як Wikipedia, об'єктивно пов'язане з їхньою динамічністю та обмеженою стабільністю доступу, що може ускладнювати перевірку окремих електронних покликань у часі. Ця обставина має радше технічний характер і не впливає на загальну наукову доброчесність дослідження, однак у подальшій науковій роботі доцільно надавати перевагу сталим академічним електронним ресурсам та архівованим версіям онлайн-матеріалів.

Дискусійні положення і зауваження до змісту дисертації

1. У роботі послідовно й аргументовано простежено імпресіоністичну складову творчості Володимира Винниченка, зокрема в аспекті літературно-живописних кореляцій, образу художника, пейзажних описів, фіксації миттєвих станів свідомості та принципу суб'єктивного бачення. Н. В. Кобзей переконливо демонструє, що імпресіоністичне світовідчуття, притаманне європейському модернізмові, знаходить у Володимира Винниченка

літературне втілення через увагу до «враження», мінливості внутрішніх станів, синестезійності образів і специфічної ролі світла та кольору в художньому письмі. Значною мірою ці спостереження ґрунтуються на аналізі ранньої та середньої прози письменника, а також на осмисленні його малярської практики.

Разом із тим, з огляду на те, що у дисертації творчість Володимира Винниченка розглядається у різні періоди його еволюції, видається перспективним ширше залучення матеріалу пізньої прози письменника, зокрема романів «муженського циклу» – «Вічний імператив», «Лепрозорій», «Нова заповідь», «Слово за тобою, Сталіне!». Простеження того, як імпресіоністичні прийоми (пейзаж, світлові й колористичні ефекти, психологізований опис простору, фіксація емоційних станів) функціонують у цих текстах, дало б змогу уточнити трансформацію імпресіоністичного світовідчуття в умовах зрілої, ідеологічно навантаженої прози та поглибило б розуміння внутрішньої динаміки модерністського письма Володимира Винниченка. Залучення таких спостережень могло б додатково збагатити третій розділ дисертації та підсилити висновки щодо синтезу мистецтв у творчості письменника.

2. У четвертому розділі дисертації, зокрема в підрозділі 4.3, роман Володимира Винниченка «Сонячна машина» інтерпретується переважно в межах модерністської антиутопії та як художнє моделювання майбутнього. Такий підхід є методологічно виправданим у контексті обраної проблематики хронотопу, однак, на мій погляд, відкриває можливість для подальшого поглиблення аналізу. Зокрема, доцільним видається чіткіше окреслення утопічної складової роману та його місця у загальній еволюції художнього мислення Володимира Винниченка, адже саме «Сонячна машина» позначає перехід письменника до моделювання власних концепцій гармонійного суспільства. У цьому сенсі роман може бути прочитаний не лише як проєкція тривожного майбутнього, а й як початковий етап формування утопічних моделей, які згодом розгортаються в творах «муженського періоду».

Урахування зв'язків «Сонячної машини» з подальшими романами – від ідей безкласового суспільства до проєкції «раю» як утопічного топосу у «Вічному імперативі», де ідея вічного імперативу постає як авторська мрія про узгодженість всесвіту, – могло б додатково увиразнити внутрішню логіку розвитку модерністського хронотопу в пізній творчості Володимира Винниченка та посилити концептуальну цілісність розділу.

3. У підрозділі 4.1 «Божевільня як специфічний простір модернізму: текст і контекст» здобувачка аналізує мотив божевільня та хвороби як характерну ознаку модерністської естетики, залучаючи широкий теоретичний контекст і здійснюючи текстуально вмотивований аналіз оповідання В. Винниченка «Глум» у зіставленні з західноєвропейською та американською літературною традицією. Підрозділ логічно вписується в загальну концепцію розділу, демонструє обізнаність із сучасними підходами до інтерпретації межових психічних станів і переконливо розкриває локальні простори божевільня в модерністській прозі.

Водночас, зважаючи на те, що роман «Лепрозорій» неодноразово згадується в роботі в контексті осмислення хвороби, божевільня та дисгармонії світу, доцільним видається більш розгорнуте залучення цього тексту в межах підрозділу 4.1. Таким чином, розширення аналізу «Лепрозорію» Володимира Винниченка як узагальненої моделі глобальної божевільні дозволило б повніше реалізувати потенціал теми підрозділу та логічно завершити лінію осмислення божевільня від локального простору до планетарного масштабу.

4. У підрозділі 4.2. «Дитячий текст Володимира Винниченка: простір фольклору й модерну» Н. В. Кобзей окреслює дитячу прозу письменника в широкому контексті європейського та українського модернізму, залучаючи напрацювання з теорії дитячої літератури, психології дитинства та фольклористики. Аналітично переконливим є прочитання оповідання «Віють вітри, віють буйні...», у якому фольклорний образ домовика інтерпретується як психологічний символ страху, стресу й внутрішнього конфлікту дитини,

що дозволяє розкрити специфіку модерністського бачення дитячої свідомості та механізмів її формування.

Водночас цикл оповідань «Намисто», який є ключовим для розуміння Винниченкової концепції дитинства, представлено радше оглядово, без достатнього аналітичного заглиблення. Сформульована до розділу теза: «Зображаючи світ очима дитини, Винниченко приходить до висновку, що на його пізнання впливають сімейні методи виховання, моральні цінності та оточення, особливо ті соціальні ролі, які воно представляє. Завдання дорослих вберегти дитячу душу від травми, бо вона є вразливою точкою (за Мішель Філліпс), через яку твориться наше майбутнє» (с. 348) – у тексті підрозділу залишається недостатньо аргументованою. З огляду на наявність у списку літератури монографії М. В. Варданян «Свій – Чужий в українській діаспорній літературі для дітей та юнацтва: національна концептосфера, імагологічні моделі» (2018), у якій ця проблематика розглянута докладніше, доцільним є посилення аналізу циклу «Намисто» в межах підрозділу або ж розгортання цієї ідеї під час захисту на конкретному текстовому матеріалі. Тож просимо уточнити, яким чином у конкретних оповіданнях збірки «Намисто» вищевказана теза реалізується, а також як саме образ дитини у цьому циклі постає «вразливою точкою», через яку вибудовується проєкція майбутнього?

5. У представленій дисертаційній роботі зустрічаються мовні описки, технічні огріхи й неточності. Рекомендовано уважно вчитати текст, особливо у разі планованого видання монографії на його основі. Крім того, врахування раніше висловлених зауважень, зокрема щодо використання інтернет-джерел та рекомендацій, що наведено по тексту цієї рецензії, може значно посилити змістову та аналітичну складову роботи.

Висновок. Отже, дисертація «Володимир Винниченко у синкретичному полі модернізму» є самостійним, завершеним дослідженням, яке містить теоретичну та практичну цінність, наукову новизну, відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук»,

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 р., а її авторка, Кобзей Наталія Василівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного
педагогічного університету

Марина ВАРДАНЯН

